ΦΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ - ΕΛΕΝΗ Ι. ΔΑΜΒΟΥΝΕΛΗ

σσ. 433 - 450

ΤΟ ROMAN-FEUILLETON (ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ - ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΑ), Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΚΑΙ Η *ΕΦΗΜΕΡΙΣ* 1883-1891

ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ»,
ΤΟΜ. ΚΘ' (1986 - 1991)

σσ. 433 - 450

ΑΘΗΝΑ 1992

ΦΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ - ΕΛΕΝΗ Ι. ΔΑΜΒΟΥΝΕΛΗ

ΤΟ ROMAN-FEUILLETON (ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ - ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΑ), Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΚΑΙ Η *ΕΦΗΜΕΡΙΣ* 1883-1891

Ἡ λέξη *ἐπιφυλλὶς - ίδος*, μὲ τὴ σημερινή της σημασία, ἀποτελεῖ νεολογισμό, ὁ ὁποῖος εἰσάγεται καὶ διαδίδεται στὴ νεοελληνικὴ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰ. σὲ ἀπόδοση τοῦ γαλλικοῦ feuilleton (n.m., article, fragment de roman, au bas d'une page de journal). Ὁ Κουμανούδης[1] ἀποδελτιώνει καὶ τὶς λέξεις *ἐπιφυλλιδογραφία*, *ἐπιφυλλιδογράφος* (feuilletoniste) *ἐπιφυλλιδογραφικὸς (-ῶς)*, *ἐπιφυλλιδυφάγος* καὶ *ἐπιφυλλιδοδρομία* (=ἄμιλλα ἐφημερίδων διὰ ἐπιφυλλιδογραφίας). Ἡ παλαιότερη, ἀρχαία, σημασία τῆς λέξης, ἐν χρήσει στὸν πληθυντικό, ἦταν ἡ ἑξῆς: «ἐπιφυλλίδες, τὰ μετὰ τὸν τρυγητὸν ἀπολειφθέντα ἐπὶ τῶν κλημάτων μικρὰ βοτρύδια, κοινῶς ἐπανωστάφυλλα· ἐντεῦθεν ὁ Ἀριστοφ. ἐν *Βατρ.* 92 καλεῖ τοὺς μηδαμινοὺς καὶ ἀναξίους ποιητὰς ἐπιφυλλίδας»[2].

Τὸ feuilleton πρωτοπαρουσιάζεται[3] ὡς ἐπιφυλλίδα θεατρικῆς κριτικῆς πού εἰσάγει ὁ Julien-Louis Geoffroy (1743-1814) στὴν παρισινὴ ἐφημερίδα *Journal des Débats* ἀπὸ τὸ 1799. Τὸ εἶδος γνώρισε ἄμεση ἐπιτυχία: στὴν ἴδια ἐφημερίδα, πού γνώρισε αὔξηση τῆς κυκλοφορίας της, ἐπιφυλλίδες ἔγραφαν καὶ ἄλλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διασημότερος ὑπῆρξε ὁ λόγιος καὶ δημοσιογράφος Jules Janin (1804-1874) πού ἐπὶ σαράντα χρόνια δημοσίευε κάθε Δευτέρα ἐπιφυλλίδες δραματικῆς κριτικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλες γαλλικὲς ἐφημερίδες μιμήθηκαν τὴν *Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων* καὶ πολλὲς προσωπικότητες τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν συνεργάσθηκαν μὲ ἐφημερίδες γράφοντας ἐπιφυλλίδες ἀκαδημαϊκοῦ καὶ φιλολογικοῦ χαρακτήρα: ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ξε-

---

1. Στεφάνου Ἀθ. Κουμανούδη, *Συναγωγὴ νέων λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεισῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, τόμος πρῶτος, ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 404.

2. Βλ. Liddell - Scott - Κωνσταντινίδη ἐν λ.

3. Βλ. πρόχειρα τὰ λ. feuilleton στὰ ἑξῆς ἔργα: Henri Lemaître, *Dictionnaire Bordas de Littérature française et francophone*, Sir Paul Harvey and J. E. Heseltine, *The Oxford Companion to French Literature* καὶ *The New Encyclopaedia Britanica, Micropaedia* vol. IV.

χωρίζουν τὰ ὀνόματα τῶν Sainte-Beuve (1804-1869), Théophile Gautier (1811-1872) καὶ Désiré Nisard (1806-1888). Προοδευτικὰ οἱ ἐπιφυλλίδες ἐπεκτάθηκαν καὶ σὲ κοινωνικὰ καὶ σατιρικὰ θέματα, ἀποκτώντας λαϊκότροπο περιεχόμενο.

Καὶ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες ἀφιέρωσαν στῆλες τους στὶς ἐπιφυλλίδες, βλέποντας νὰ ἀνεβαίνει ἡ κυκλοφορία τους. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ τὸ εἶδος γνώρισε τὴ μεγαλύτερη ἐπιτυχία του ἦταν τὰ μυθιστορήματα ποὺ δημοσιευόντουσαν σὲ συνέχειες σὲ ἐπιφυλλίδες, τὸ εἶδος ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς roman-feuilleton. Τέτοια μυθιστορήματα πρωτοεμφανίζονται στὴν τέταρτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰ., ἀρχικὰ ὡς συνέχειες σὲ δεκαπενθήμερα ἢ μηνιαῖα περιοδικά. Τὸ πρῶτο roman-feuilleton ἦταν ἡ μετάφραση τοῦ ἱσπανικοῦ roman picaresque τοῦ 16ου αἰ. «Lazarillo de Tormes», τοῦ ὁποίου λίγα κεφάλαια δημοσιεύτηκαν στὴν ἐφημερίδα *Le Siècle* ἀπὸ τὶς 5 Αὐγούστου 1836[4]. Δυὸ μῆνες ἀργότερα στὴν ἴδια ἐφημερίδα ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται τὸ roman-feuilleton τοῦ Balzac *La Vieille Fille*. Ἄλλες ἐφημερίδες γρήγορα μιμήθηκαν τὸν *Αἰώνα*, ἰδίως ἡ ἐφημερίδα *La Presse*, ἡ δὲ περίοδος 1836-1850 θεωρεῖται ὡς περίοδος ἄνθησης τοῦ εἴδους. Οἱ περιφημότεροι συγγραφεῖς roman-feuilleton ὑπῆρξαν οἱ: Eugène Sue (1804-1857), συγγραφέας τῶν ἔργων «Μυστήρια τῶν Παρισίων» (1842-43) καὶ «Ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος» (1844-45), Honoré de Balzac (1799-1850), Alexandre Dumas πατέρας (1802-1870), Frédéric Soulié, Paul Féval, Paul de Kock κ.ἄ.

Τὸ roman-feuilleton εἶναι λαϊκὸ ἀνάγνωσμα, ποὺ συχνὰ ξεπέφτει σὲ παραλογοτεχνία, συγγενικὸ μὲ τὸ roman populaire[5]. Τὸ πρῶτο roman-feuilleton «populaire» ὑπῆρξε τὸ «Les Enfants de la marquisse de Gange» τοῦ Francis Wey ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα *La Presse* τὸ 1837. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἐφημερίδες *Le Siècle* καὶ *La Presse* ἱδρύθηκαν τὸ 1836 καὶ ἡ κυκλοφορία τους, σὲ ἀριθμοὺς φύλλων ὡς καὶ 35.000 τὸ 1847 ἡ πρώτη, ὀφείλεται στὰ roman-feuilleton, γενικότερα στὰ feuilleton, ὅπου δημοσιεύονται καὶ διηγήματα καὶ ἐκλαϊκευμένα ἄρθρα.

Στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸ μυθιστόρημα σὲ ἐπιφυλλίδες δὲν διαθέτουμε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα ἄρθρο τοῦ Θ. Βελλιανίτη (1863-1933) στὸ λ. ἐπιφυλλὶς τῆς *Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας*. Ὁ Βελλιανίτης γράφει ὅτι «ἐναντίον τῶν τοιούτων ἐπιφυλλίδων ἐξεγέρθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ Ἐκκλη-

---

4. Βλ. *The Oxford Companion*, ὅ.π., λ. roman-feuilleton.

5. Βλ. στὸ ἀρκετὰ κατατοπιστικὸ βοήθημα τοῦ Yves Olivier-Martin, *Histoire du roman populaire en France de 1840 à 1980*, Albin Michel (Paris 1980), ἰδίως σσ. 42 κ.ἑξ., μὲ βιβλιογραφία στὶς σσ. 71-72, 80, 279-282, γιὰ τὸ roman-feuilleton. Βλ. ἐπίσης Γιώργου Βελουδῆ, «Τὸ σύγχρονο λαϊκὸ μυθιστόρημα», στὸ βιβλίο τοῦ ἴδιου *Ἀναφορές. Ἕξη νεοελληνικὲς μελέτες*, Ἀθήνα 1983, σ. 104 κ.ἄ.

σία καὶ ἐκήρυξε σταυροφορίαν κατ' αὐτῶν». Προφανῶς ὁ λόγος ἦταν ὅτι πολλὰ μυθιστορήματα θεωροῦνταν ὡς φθείροντα τὰ ἤθη, ἀντίληψη ποὺ τὴν βρίσκουμε καὶ στὸν ἑλληνικὸ 19ο αἰ.[6]. Κατὰ τὸν Βελλιανίτη ἐπίσης «εἰς τὴν Ἑλλάδα πρῶτος ἔγραψεν ἐπιφυλλίδας ὁ Κωνσταντῖνος Πὼπ εἰς τὰ τότε ἐκδοθέντα φιλολογικὰ περιοδικά, εἰς ἃς περιελάμβανε τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν. Βραδύτερον ἐμιμήθη τοῦ Πὼπ ὁ Εἰρηναῖος Ἀσώπιος γράφων παρομοίας ἐπιφυλλίδας εἰς τὸ παρ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενον περιοδικὸν *Χρυσαλλίς*. Ὅταν αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες ἐγένοντο καθημεριναί, ἡ *Ἐφημερὶς* τοῦ Δημητρίου Κορομηλᾶ ἤρξατο δημοσιεύουσα εἰς ἐπιφυλλίδας μεταφράσεις μυθιστορημάτων, ταύτην δὲ ἐμιμήθησαν κατόπιν πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες, αἱ ὁποῖαι βραδύτερον ἐδημοσίευον καὶ πρωτότυπα μυθιστορήματα καὶ διηγήματα ἢ ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα». Εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ ἔρευνα πάνω στὸ θέμα αὐτό.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ μυθιστορήματος τῶν ἐπιφυλλίδων εἶναι ἱστορικὸ ἢ κοινωνικὸ καὶ τὰ χαρακτηριστικά του εἶναι ἡ δράση τῶν ἡρώων καὶ ἡ πλοκή, οἱ περιπέτειες καὶ οἱ ἔρωτες· συνήθως οἱ συνέχειες τῶν ἐπιφυλλίδων διακόπτονται σὲ κρίσιμο σημεῖο ποὺ ἐξάπτει τὴν περιέργεια τοῦ ἀναγνώστη ὥστε νὰ διαβάσει στὸ ἑπόμενο φύλλο τῆς ἐφημερίδας τὴν ἐπιφυλλίδα. Ἕνα πετυχημένο roman-feuilleton τραβάει ἑπομένως σὲ μάκρος: μιὰ μεταφρασμένη ἐπιφυλλίδα ποὺ δημοσίευσε ἡ *Ἐφημερίς*, ἡ μετάφραση τῆς ὁποίας προσγράφεται στὸν Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸν Βαλέτα, ἔχει 175 συνέχειες[7]!

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἐργαζόταν ὡς «μεταφραστὴς μυθιστορημάτων καὶ πρὸ πάντων ἀγγλικῶν, γιὰ ἐπιφυλλίδες ἐφημερίδων»[8]. Ὁ ἴδιος αὐτοβιογραφικὰ ἀναφερόμενος στὸν Ἀλέκο τοῦ διηγήματος «Ὁ Σημαδιακός», ποὺ δημοσιεύεται στὴν *Ἐφημερίδα* στὶς 6 Ἰανουαρίου 1889, αὐτο-

---

6. Πβ. Φώτη Δημητρακόπουλου, «Γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι», περ. *Δῶμα*, τεῦχος 10, ἄνοιξη-καλοκαίρι 1987, σσ. 69-70. Βλ. εὐρύτερα στὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Ἀπόστολου Σαχίνη, «Ὁρολογία καὶ "Θεωρία" περὶ μυθιστορήματος στὴν Ἑλλάδα (1760-1850)», ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 66 (1991), σσ. 1-70. Γιὰ τὸ θόρυβο κατὰ τοῦ roman-feuilleton στὴ Γαλλία βλ. στὸ βιβλίο τοῦ Pierre Chartier, *Introduction aux grandes théories du roman*, Bordas (Paris 1990), σσ. 107-108. Βλ. καὶ Μάρθας Καρπόζηλου, *Τὰ ἑλληνικὰ οἰκογενειακὰ φιλολογικὰ περιοδικὰ (1847-1900)*, Ἰωάννινα 1991, σσ. 183 κ.ἑξ., ὅπου καὶ λόγος γιὰ τὸ μυθιστόρημα σὲ συνέχειες ποὺ δημοσίευαν ἡ *Εὐτέρπη*, *Πανδώρα*, *Χρυσαλλίς*, *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*, *Παρθενών*, *Ἑστία* καὶ *Ἑβδομάς*, σὲ μεταφράσεις ἀπὸ τὰ γαλλικά.

7. Εἶναι τὸ μυθιστόρημα «Χίλια ἑκατομμύρια» τοῦ Ἰουλίου Γκαστύν (Jules Gastyne, 1847-1920), ποὺ δημοσιεύεται ἀπὸ 8.12.1883 ἕως 29.5.1884.

8. Ἔκφραση τοῦ Γεωργίου Δροσίνη, βλ. στὸν τόμο *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Εἴκοσι κείμενα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Πρόλογος - ἐπιλογὴ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἀθήνα 1979, σ. 69.

χαρακτηρίζεται ὡς «ἄσημος... συρράπτης ἐπιφυλλίδων!...»[9]. Ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης στὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη στὸ φύλλο τῆς ἐφ. *Πολιτεία*, 13 Σεπτεμβρίου 1925, γράφει ὅτι «ἀπὸ τὰ πρωτότυπα ἔργα του ἀσήμαντα κέρδιζε δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, Χριστούγεννα καὶ Λαμπρή. Ἀπὸ τὸ Γαβριηλίδη ὅμως ἔφτασε νὰ παίρνη καὶ πεντακόσιες δρ., ποσὸ γερὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα», ἐργαζόμενος στὴν *Ἀκρόπολι* ὡς μεταφραστὴς «κάθε λογῆς ὕλης ἀπὸ τ' Ἀγγλικὰ μάλιστα». Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς *Πολιτείας* ὁ Λάμπρος Ἀστέρης γράφει: «Τὸν ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἐργαζόμεθα μαζὺ στὴν *Ἐφημερίδα* τοῦ Ρούκη καὶ Γιαννοπούλου, πρωτοετὴς ἐγὼ φοιτητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ψάλτης αὐτὸς τοῦ Ἁγίου Ἐλισαίου. Τὰ γραφεῖα ἦσαν ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ Φρουραρχεῖο, στὴν ὁδὸ Κολοκοτρώνη. Ἐργαζόμεθα τρεῖς σ' ἕνα μεσημβρινὸ δωμάτιο, δίπλα στὸν περίφημο "Κόκκινον Ὀντά", ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Κονδυλάκης κι ἐγώ. Ὁ Κονδυλάκης ἔγραφε τότε τὸν "Πατούχα" του ποὺ τὸν εἶχε ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὸν Γιάννη τὸν Χονδροκέφαλο τοῦ Σερμπουλιέ. Ὁ Παπαδιαμάντης μετέφραζε ἄρθρα ἀπὸ τὶς γαλλικὲς καὶ ἀγγλικὲς ἐφημερίδες, ἀλλὰ μερικὰ μόνον ἐδημοσιεύοντο. Τὰ περισσότερα ἐλλείψει χώρου καὶ ἐνδιαφέροντος ἔμεναν ἀχρησιμοποίητα, καὶ τὰ πετοῦσεν ὁ ἐπὶ τῆς ὕλης Ρέσβης στὸ καλάθι τῶν ἀχρήστων. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἐθύμωνε, μὰ λιγόστευε τὴ μεταφραστική του ἐργασία, ὡς ποὺ ὁ Ρούκης ἐρχόταν μέσα καὶ τοῦ 'λεγε νὰ μεταφράζη περισσότερα. Τὰ Χριστούγεννα ἐπεριμέναμεν ὅλοι νὰ διαβάσωμε τὸ διήγημά του — τὸ πανηγυρικὸ τὸ Χριστουγεννιάτικο. Ἐπειραζότανε πολὺ ἀπὸ τὰ πολλὰ τυπογραφικὰ λάθη ποὺ τά 'φινεν ὁ διορθωτής, ὁ γέρω Μαϊδόνης».

Οἱ σχετικὲς μαρτυρίες μποροῦν βέβαια νὰ πολλαπλασιαστοῦν. Πάντως, μέχρι τὴ δημοσίευση τοῦ «Σημαδιακοῦ», ἀπὸ τὰ διηγήματά του ἔχει δημοσιεύσει στὴν *Ἐφημερίδα* «Τὸ Χριστόψωμο» (25.12.87), καὶ τὰ «Ἡ τελευταία βαπτιστική» (24.4.88) καὶ «Ὑπηρέτρα» (25.12.88), σὲ χριστουγεννιάτικα δηλαδὴ καὶ πασχαλινὰ φύλλα, καὶ τὸ «Ἡ χήρα παπαδιά» στὸ *Ἑλληνικὸν Ἡμερολόγιον* τοῦ Μ. Μητσάκη 1888 (δημοσιευμένο δηλαδὴ τὸ 1887). Ὡς τότε ὅμως ἔχει μεταφράσει πλῆθος ἐπιφυλλίδων γιὰ τὴν *Ἐφημερίδα*[10].

Μὲ τὸ μυθιστόρημα τῶν ἐπιφυλλίδων ξεκίνησε, ὡς γνωστόν, τὸ λογοτεχνικό του στάδιο ὁ Παπαδιαμάντης, μετὰ τὴ γνωριμία του μὲ τὸν Βλάση Γαβριηλίδη. Τὸ πρῶτο του μυθιστόρημα, «Ἡ Μετανάστις» δημοσιεύεται στὴν ἐφημερίδα *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ 23/24 Σεπτεμβρίου 1879 ἕως

9. Βλ. *Ἅπαντα* (Τριαντ.) 2, 106.

10. Ὁ Βλαχογιάννης στὶς ἐνδιαφέρουσες «βιογραφικὲς σημειώσεις» τοῦ τόμου *Πασχαλινὰ διηγήματα* τοῦ Δικαίου 1912 ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης μετέφραζε «ἐπιφυλλίδας εἰς ἐφημερίδας», ἀναφερόμενος στὸν καιρὸ ποὺ ὁ Παπαδιαμάντης συνέγραφε μυθιστορήματα, βλ. Φώτη Δημητρακόπουλου, «Γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη», περ. *Ἀκτή* (Λευκωσία), τεῦχος 8, φθινόπωρο 1991, σ. 427.

22/23 Ἰανουαρίου 1880, «ἐν ἐπιφυλλίδι», ὅπως γράφεται στὸ σημείωμα τῆς ἐφημερίδας[11]. Ἀκολουθοῦν «Οἱ Ἔμποροι τῶν Ἐθνῶν» στὴν ἐφημερίδα *Μὴ Χάνεσαι* τοῦ Γαβριηλίδη ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1882-8 Φεβρουαρίου 1883. Ὁ Γαβριηλίδης παρουσιάζοντας στὶς 3.11.82 τὸ μυθιστόρημα γράφει ὅτι «ἂν δὲν εἶχεν ἑλληνικωτάτην καὶ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν ἀναβολήν, θὰ τὸ ἐξελάμβανον πολλοὶ ὡς μετάφρασιν!»[12]. «Ἡ Γυφτοπούλα» δημοσιεύεται στὴν *Ἀκρόπολι* ἀπὸ 21 Ἀπριλίου-11 Ὀκτωβρίου 1884, διαδεχόμενη ὡς «πρωτότυπον μυθιστόρημα, φέρον μάλιστα τύπον ἐθνικὸν»[13] «τὸν Ἀδὰμ τὸν Καλαβρέζον». Τὸ ἔργο, συνεχίζει ὁ Γαβριηλίδης στὸ σημείωμά του, «θέλει γοητεύσῃ ὅλας τὰς τάξεις τοῦ δημοσίου, ὡς ὁ «Περιπλανώμενος» τοῦ Σύη ἢ τ' «Ἀπόκρυφα τῶν Παρισίων», «διὰ κατακτήσῃ ὅλας τὰς τάξεις, ἀπὸ τοῦ εὐανθοῦς γυναικείου κόσμου καὶ τῶν φιλοκαίνων ψυχῶν τῶν νέων μέχρι τοῦ ὑψηλότερον σκεπτομένου, μὴ ἀφήνουσα ἀνεπηρεάστους διὰ τῶν πολλῶν αὐτῆς θελγήτρων καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς θεολόγους»[14]. Τέλος, ὁ «Χρῆστος Μηλιόνης» δημοσιεύεται στὸ περιοδικὸ *Ἑστία* ἀπὸ 6 Ὀκτωβρίου-17 Νοεμβρίου 1885. Ἤδη ὅμως ἀπὸ τὸ 1882 ὁ Παπαδιαμάντης ἐργάζεται στὴν *Ἐφημερίδα* ὡς τακτικὸ μέλος τῆς σύνταξής της, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι καὶ ὡς ἔκτακτος συνεργάτης εἶχε ἐμφανιστεῖ στὴν *Ἐφημερίδα* πολὺ νωρίτερα[15].

Τὰ roman-feuilleton συγκαταλέγονται ἀνάμεσα στὶς ἐπιφυλλίδες ποὺ μετέφραζε ὁ Παπαδιαμάντης ἐργαζόμενος στὴν *Ἐφημερίδα*, ἀπὸ τὸ 1882 ὅπως γράφει ὁ «Μποέμ»[16]. Πρόκειται γιὰ μεγάλο ὄγκο δουλειᾶς καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν μοιραζόταν καὶ μὲ ἄλλο συνεργάτη τῆς *Ἐφημερίδος* ποὺ ἤξερε ξένες γλῶσσες, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ Χαρ. Ἄννινος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπίσης μεταφραστής. Πάντως συναντᾶμε τὸ ὄνομα τοῦ Παπαδιαμάντη στοὺς συντά-

---

11. Βλ. *Ἅπαντα* (Τριαντ.) 1, 661.

12. Στὸ ἴ.ο, σ. 662. Βλ. καὶ στὸ τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς (σημ. 24).

13. Στὸ ἴδιο, σ. 663.

14. Στὸ ἴδιο, σ. 664.

15. Βλ. Ἑλένη Δαμβουνέλη, «Ἐννέα λανθάνοντα κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη», *Φῶτα-Ὁλόφωτα*, Ἀθήνα 1981, σ. 395. Τῆς ἴδιας, «Τὰ γνωστὰ πασχαλινὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἑπτὰ λανθάνοντα τοῦ 1877», *Νέα Ἑστία* 113 (1983) 644. Στὸ βιβλίο μου *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. [Τὸ λάβαρον]*. Ἀνέκδοτες παπαδιαμαντικὲς σελίδες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ἀπόστολου Γ. Παπαδιαμάντη, Ἀθήνα 1989, σ. 88, ὑποστηρίζω ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς *Ἐφημερίδος*, τὸ 1874, ὁ Παπαδιαμάντης συνεργάζεται γράφοντας θρησκευτικὰ ἄρθρα, ἴσως μαζὶ μὲ τὸν Μωραϊτίδη. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. καὶ τὴν ὑπὸ ἔκδοση ἐργασία τῶν Φώτη Δημητρακόπουλου - Σοφίας Μπόρα, «Ὁ Μωραϊτίδης καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀρθρογραφία. Ἔλεγχος τῆς *Ἀκροπόλεως*, 1883-1908», σὲ τόμο γιὰ τὸν Μωραϊτίδη ποὺ ἐπιμελεῖται ὁ Χρῆστος Χειμώνας.

16. Ὁ Δ. Χατζόπουλος, στὸ *Ἄστυ*, 26-27 Μαρτίου 1893, ἀναδημοσίευση στὴ *Βιβλιογραφία Παπαδιαμάντη* τοῦ Γ. Κατσίμπαλη, Ἀθήνα 1934, σ. 37. Βλ. καὶ στὸ τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς (σημ. 24).

κτες τῆς *Ἐφημερίδος* σὲ σχετικὲς ἀνακοινώσεις τὸ 1883 καὶ 1888. Τὸ 1883 ἡ ἀνακοίνωση ἀναφέρει[17]: «Τὴν κυρίαν τοῦ φύλλου σύνταξιν ἀπαρτίζουσιν οἱ κ.κ. Χαρ. Ἄννινος, Παν. Θωμᾶς, Κων. Γ. Ξένος, Ν. Ἀργυριάδης, Ἰω. Μ. Δαμβέργης, Παν. Γιαννόπουλος, Σ. Οἰκονόμος, Σταμ. Χ. Κιουζές, Μιχ. Μητσάκης καὶ *Α. Παπαδιαμάντης*». Τὸ 1888 παρόμοια ἀνακοίνωση τῆς *Ἐφημερίδος* ἀναφέρει[18]: «Τὴν τακτικὴν καὶ κυρίαν σύνταξιν αὐτῆς θὰ ἀπαρτίζωσιν ὁ Διευθυντὴς κι ἀρχισυντάκτης κύριος Ἀριστ. Ν. Ρούκης καὶ οἱ κύριοι: Κωστὴς Παλαμᾶς, Ἀριστοτέλης Κουρτίδης, *Α. Παπαδιαμάντης*..».

Ὡς τώρα, ἡ μόνη ἔρευνα ποὺ ἔγινε γιὰ νὰ καταγραφοῦν οἱ ἐπιφυλλίδες τῶν ἐφημερίδων ὅπου συνεργάστηκε ὁ Παπαδιαμάντης ὀφείλεται στὸν Γ. Βαλέτα. Ἡ καταγραφὴ τοῦ Βαλέτα πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1940 καὶ ἐπαναλήφθηκε ἀργότερα στὸν πέμπτο τόμο τῶν *Ἁπάντων*[19]. Ὄχι ἄδικα, ὁ Βαλέτας ἀπὸ τὸ 1940 παρατηροῦσε ὅτι τὰ ἀνώνυμα εἰσαγωγικὰ σημειώματα τῶν ἐφημερίδων, ὅπου παρουσιάζονταν τὰ μεταφραζόμενα ἔργα, ἦταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡ Ἑλένη Δαμβουνέλη διεξῆλθε τὴν *Ἐφημερίδα* μετρώντας καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπιφυλλίδων, κι αὐτὴ τὴν καταγραφή της δημοσιεύουμε πιὸ κάτω, σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τοῦ Βαλέτα. Σχεδὸν πάντα οἱ μεταφραστὲς παρέμεναν ἀνώνυμοι. Ἡ *Ἀκρόπολις* πάντως τὸ 1883 δημοσιεύει τὸν «Σιδηρουργὸ» τοῦ Ohnet σὲ μετάφραση Δ. Κακλαμάνου. Τὸ μυθιστόρημα-ἐπιφυλλίδα διαδόθηκε κυρίως ὡς μεταφρασμένη ξένη λογοτεχνία, συνήθεια ποὺ περνᾶ στὴ δεκαετία τοῦ 1880 καὶ σὲ ἄλλες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες. Ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα μυθιστορήματα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας εἶχε ἤδη ἀπὸ τὸ 1882 δημοσιευτεῖ στὴν ἐφημερίδα *Νέαι Ἰδέαι* ὡς ἐπιφυλλίδα: πρόκειται γιὰ τοὺς «Ἀθλίους» τοῦ Οὐγκὼ σὲ μετάφραση τοῦ Ἰωάννη Ἰσιδωρίδη Σκυλίσση (1819-1890), γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ ἄξιζε νὰ γραφεῖ μιὰ μελέτη.

Ἡ Ἑλένη Δαμβουνέλη κατέγραψε χρονολογικὰ τὰ μυθιστορήματα-ἐπιφυλλίδες, ἀλλὰ καὶ τὰ διηγήματα-ἐπιφυλλίδες ἢ φιλολογικὰ ἄρθρα-ἐπιφυλλίδες, τῆς *Ἐφημερίδος*, τῶν ἐτῶν 1883-1890. Ἡ καταγραφή της συμπληρώνει τὶς ἄλλες τοῦ Βαλέτα καὶ τῆς Σεφερλῆ[20], ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὸν Βαλέτα. Οἱ μεταφράσεις εἶναι ἀνώνυμες καὶ ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθοῦν ὅλες στὸν Παπαδιαμάντη χωρὶς ἔλεγχο. Πρὸς διευκόλυνση τοῦ χρήστη σὲ κάθε λῆμμα παραθέτουμε τὸν ἀντίστοιχο ἀριθμὸ τῆς καταγραφῆς τοῦ Βαλέτα. Ἀπὸ τὴ Δαμβουνέλη ἔχουν ξεφύγει οἱ ἀριθμοὶ 21, 33, 38, 39, 44, 50, 71 καὶ 73 τοῦ Βαλέτα

17. Φύλλο τῆς *Ἐφημερίδος* τῆς 1.1.1883.

18. Φύλλο τῆς *Ἐφημερίδος* τῆς 1.2.1888.

19. Γ. Βαλέτα, *Παπαδιαμάντης*, Μυτιλήνη 1940, σσ. 19-23 καὶ 32-38. *Ἅπαντα*, τόμος πέμπτος, σσ. 522-526. Στὴν καταγραφὴ παραπέμπουμε στὰ *Ἅπαντα*.

20. *Ἅπαντα Παπαδιαμάντη*, ἐπιμέλεια Ἔνης Βέη-Σεφερλῆ, τόμος τρίτος, σσ. 493-502, 649-650.

(= οἱ ἀριθμοὶ τῆς καταγραφῆς ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ 6, 18, 21, 24, 28, 36, 63, 65). Ἐξάλλου, ὁ Βαλέτας δὲν ἔχει καταγράψει τοὺς ἀριθμοὺς 34, 39, 46, 51, 53, 54, 55, τῆς καταγραφῆς ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ, καθὼς καὶ ὅλο τὸ 1890. Ἡ Δαμβουνέλη δὲν ἔχει ἐλέγξει τὴν *Ἐφημερίδα* τοῦ 1891 κι ἔτσι παραθέτουμε ἁπλῶς τὴν καταγραφὴ τοῦ Βαλέτα γιὰ τὸ ἔτος αὐτό. Στὴν καταγραφὴ διατηροῦμε τὴν ὀρθογραφία τῆς *Ἐφημερίδος*, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν συγγραφέων τὰ γράφουμε στὴν ξένη γλώσσα ἢ στὰ ἑλληνικά, ὅπως τὰ ἔχει ἡ *Ἐφημερίς*.

Πρὶν ἀπὸ τὴν καταγραφὴ τῆς Δαμβουνέλη δημοσιεύεται ἕνα γράμμα τοῦ Νικολάου Ποριώτη (1870-1945), ὁ ὁποῖος ἐργάστηκε ὡς μεταφραστὴς σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ καὶ ἐπίσης ὡς ὑπάλληλος στὸν οἰκονομικὸ κλάδο τοῦ ναυτικοῦ[21]. Τὸ γράμμα αὐτὸ βρέθηκε ἀπὸ τὸν Φώτη Δημητρακόπουλο στὸ παπαδιαμαντικὸ τμῆμα τοῦ Ἀρχείου Merlier[22] καὶ ἔχει σχέση μὲ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη καὶ τὸ roman-feuilleton[23]. Ὁ Sir Thomas Henry Hall Caine (1853-1831) ἔγραψε μυθιστορήματα ποὺ διαβάστηκαν πολύ, πολλὰ μὲ ἐπίκεντρο τὴ νῆσο Man (Isle of Man), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ «The Manxman» (1894) ποὺ δημοσιεύτηκε ἀνώνυμα (σὲ μετάφραση Παπαδιαμάντη) στὴν *Ἀκρόπολι* σὲ ἐπιφυλλίδες ἀπὸ 14 Ἰανουαρίου-8 Μαΐου 1895. Ὁ Γαβριηλίδης ξανατύπωσε τὸν «Μαξιώτη» σὲ βιβλίο ἀπὸ τὶς ἐπιφυλλίδες τὸ ἴδιο ἔτος. Μεταφράσεις τῶν Jules Mary (1851-1922), George Ohnet (1848-1918), Matthew Arnold (1822-1888), Octave Feuillet (1821-1890), δημοσιευμένες ἀνώνυμα στὴν *Ἐφημερίδα* καὶ στὴν *Ἀκρόπολι* ἔχουν καταγραφεῖ ἀπὸ τὸν Βαλέτα, ὄχι ὅμως τοῦ Charles Dickens (1812-1870), τοῦ (ὄχι τῆς) Charles Grant Allen (1848-1899) καὶ τοῦ Jules Émile Richebourg (1833-1898). Ἀπὸ τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Ποριώτη στὸν Merlier προέρχονται

---

21. Πβ. κι ὅσα σημειώνει σχετικὰ ὁ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος στὸ βιβλίο *Ἀλφόνσου Δωδέ, Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρασκῶνος*, μετάφρασις Ἀλ. Παπαδιαμάντη, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», Ἀθήνα (1989), σσ. 17-19.

22. Βλ. στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ τόμου *Παπαδιαμάντης καὶ Σκιάθος. Φωτογραφίες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Merlier*. Εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια Φώτης Ἀρ. Δημητρακόπουλος, Ἀθήνα 1991.

23. Ἀντίστοιχο τοῦ feuilleton θεωρεῖται καὶ τὸ φυλλάδιο, στὰ ἀγγλικὰ pamphlet, ποὺ διανέμεται μαζὶ μὲ περιοδικὸ ἢ ἐφημερίδα, καὶ ὅπου συχνὰ περιέχεται ἕνα μυθιστόρημα. Ἀμφιβάλλουμε ἂν ἔχει γραφτεῖ τίποτε γιὰ τέτοιες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν ἐφημερίδων ἢ περιοδικῶν. Στὸν μεσοπόλεμο βγαίνουν μυθιστορήματα σὲ φτηνὲς ἐκδόσεις ἀπὸ οἰκογενειακὰ περιοδικά, ὅπως τὸ *Μπουκέτο* ἢ τὸ *Ρομάντσο* ἀργότερα. Ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης συνήθιζε νὰ τυπώνει σὲ φτηνὲς λαϊκὲς ἐκδόσεις τὰ μυθιστορήματα-ἐπιφυλλίδες τῆς *Ἀκροπόλεως*, στὴ σειρὰ «Ἐκδόσεις Ἀκροπόλεως, Β. Γαβριηλίδου», βλ. φωτογραφία ἀγγελιῶν αὐτῶν τῶν ἐκδόσεων στὸ βιβλίο τοῦ Φ. Δημητρακόπουλου *[Τὸ λάβαρον]*, ὅ.π., ἀρ. 63-65. Ὁ ἴδιος ἔβγαζε τὴν *Ἀκρόπολι* καὶ σὲ ἄλλες ἐκδόσεις ὅπως ἡ *Ἑσπερινή*, *Νέα Ἑσπερινή*, *Λαϊκή*, *Φιλολογική*, *Κυριακάτικη*.

προφανῶς οἱ πληροφορίες ποὺ παραθέτει ὁ δεύτερος στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου του *Skiathos, île grecque*, Paris 1934, σσ. 35, 36-37.

* * *

Στὶς 10 Νοεμβρίου 1882 ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἔγραφε στὸν πατέρα του[24]:

«Σᾶς πέμπω σήμερον τρία φύλλα τῆς ἐφημερίδος *Μὴ Χάνεσαι*. Ἡ ἐπιφυλλὶς ὑπὸ τὸν τίτλον "Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν" εἶναι ἰδικόν μου ἔργον [...]. εἶναι σατυρικὴ ἐφημερίς, ἀλλ' ἐγὼ δὲν σατυρίζω, γράφω ἐπιφυλλίδα ἱστορικὴν καὶ φιλολογικήν, καὶ τοῦτο τὸ κάμνω ἐξ ἀνάγκης διὰ νὰ λάβω χρήματα, ὥστε μὴ μὲ κατακρίνετε, σᾶς παρακαλῶ [...] Τὰ φύλλα τοῦ *Μὴ Χάνεσαι* νὰ φυλάξητε ὅλα ἐπιμελῶς, νὰ μὴ τὰ δώσητε δὲ εἰς μηδένα πρὸς ἀνάγνωσιν, πλὴν τοῦ θείου μου κ. Κωνστ. Μωραΐτου».

Ἡ ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ [= λογοτεχνικὴ] ἐπιφυλλὶς καὶ μάλιστα οἱ μεταφράσεις τῶν ἐπιφυλλίδων, ἐπέπρωτο νὰ γίνουν τὸ κύριο βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα τοῦ μεγαλύτερου νεοέλληνα πεζογράφου. Πόσο ἐπέδρασαν στὸν Παπαδιαμάντη οἱ ξένες ἀναγνώσεις καὶ μεταφράσεις εἶναι ἀκόμα ἀξεκαθάριστο. Ἴσως γι' αὐτὸν εἶχε περισσότερη σημασία αὐτὸ ποὺ γράφει στὸ ἴδιο γράμμα, ἀναφερόμενος στὴν πρόσληψή του στὴν *Ἐφημερίδα* ὡς μεταφραστή:

«Ἔχω 100 φράγκα τὸν μῆνα μὲ ὄχι πολλὴν ἐργασίαν. Ἡ ἰδική μου τύχη ἐν γένει ὑπάγει καλλίτερα τώρα, δόξα τῷ Θεῷ».

Ὁ Octave Merlier ὑπολόγισε ὅτι τὸ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη φτάνει τὶ~ 14.500 περίπου σελίδες ἐνῶ τὸ πρωτότυπο ἔργο του φτάνει τὶς 2.500 σελίδες[25]. Ὅπως δείχνει ἡ καταγραφὴ τῶν μεταφράσεών του, δὲν ἐπέλεγε ὁ ἴδιος τί θὰ μεταφράσει ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν συγχρόνων του ξένων feuilletonistes, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ γαλλικὲς καὶ ἀγγλικὲς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς. Μετέφραζε δηλαδὴ ξένες ἐπιφυλλίδες, κυρίως, «ἐξ ἀνάγκης καὶ πρὸς βιοπορισμόν»: «Κ' ἐγὼ πράγματι δὲν ἤξευρα οὔτε μισὴν γλῶσσαν νὰ μιλήσω, εἶχα δὲ ἐκμελετήσει κατ' ἰδίαν ὅ,τι ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν εἶχα μάθει, χάριν φιλολογικῆς ἀπολαύσεως, εἶτα ἐξ ἀνάγκης καὶ πρὸς βιοπορισμόν, καὶ εἰργαζόμην ὡς μεταφραστὴς εἰς τὰς ἐφημερίδας [...]»[26].

---

24. Βλ. Octave Merlier, *Α. Παπαδιαμάντη Γράμματα*, Ἀθήνα 1934, σσ. 153-154.

25. Βλ. *Papadiamandis. Nouvelles traduites du grec et presentées* par Octave Merlier, Athènes 1965, σσ. 9, 10.

26. Βλ. τὸ διήγημα «Τὸ γράμμα στὴν Ἀμερική», *Ἅπαντα* (Τριανταφ.) 4, 356 (δημοσιευμένο τὸ 1910).

Ὁ Χ. Δαραλέξης γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις του ὅταν ἐργάζονταν μαζὶ στὴν *Ἀκρόπολι*[27]:

«Εἶναι μία γωνία τῆς πρὸ πολλῶν ἐτῶν αἰθούσης Συντάξεως τῆς *Ἀκροπόλεως*, — χαλκόχρους γωνία, τὴν ὁποίαν ἡ ἀντίθεσις τοῦ φωτεινοῦ παρακειμένου παραθύρου καθιστᾶ σκοτεινοτέραν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν, ἐπάνω εἰς γραφεῖον ὄχι ὀλιγότερον σκιεροῦ χρώματος ἐπικύπτει, ἀνάμεσα εἰς διάπλατα ξεδιπλωμένα φύλλα τῶν *Καιρῶν* τοῦ Λονδίνου, ἐντόνως σκιοφωτισμένη, ἡ μορφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη γράφοντος [...] τὸ καταπληκτικὸν αὐτὸ φαινόμενον τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἐχάρασσεν, ἀλλοίμονον, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐπὶ πόσας καθ' ἑκάστην ὥρας, τοὺς κενοὺς λήρους τῆς καθημερινῆς παγκοσμίου εἰδησεογραφίας, μὴ ἀνακουφιζομένη κατὰ τὸ πλεῖστον, ἢ διὰ τῆς ἐξελληνίσεως καλῶν ἔργων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας [...]· ἡ πρώτη καὶ μόνη εἰς τὸν βίον του ἄρνησις ὑπηρεσίας παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν διευθυντήν του ἐγένετο ὅταν οὗτος ἐν ἡμέραις ἁγίαις ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρὸς μετάφρασιν τὰ τῆς ἀνάγνου δίκης τοῦ Ὄσκαρ Οὐάϊλδ [...]».

«Μεταφραστὴς μυθιστορημάτων καὶ πρὸ πάντων ἀγγλικῶν, γιὰ ἐπιφυλλίδες ἐφημερίδων, σκυμμένος σὲ μιὰ ἀπόμερη γωνιὰ γραφείου, τυλιγμένος σὲ σύννεφο καπνοῦ [...]»[28].

27. Χ. Δαραλέξη, «Ἀλ. Παπαδιαμάντης», ἄρθρο ποὺ ἀναδημοσιεύεται στὸν πέμπτο τόμο τῶν *Ἁπάντων* Παπαδιαμάντη τοῦ Γ. Βαλέτα, σσ. 594-597.

28. Γ. Δροσίνη, «Θυμήματα» ἄρθρο ποὺ ἀναδημοσιεύεται στὸν παραπάνω τόμο τοῦ Βαλέτα, σ. 597.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΡΙΩΤΗΣ 'Αθήνα — Αἰόλου 9Α.

23.7.1932

'Αγαπητὲ φίλε,

Μοῦ φαίνεται πὼς τὸ ἄρθρο τοῦ Βουτιερίδη στὴ «Μεγάλη 'Εγκυκλοπαιδεία» τοῦ «Πυρσοῦ» εἶναι τὸ πιὸ ἀκριβολογημένο ἀπ' ὅσα ἔτυχε νὰ διαβάσω γραμμένα γιὰ τὸ Παπαδιαμάντη. Καὶ νομίζω, μιλώντας πρὸ καιροῦ μὲ τὸ Βουτιερίδη τοῦ εἶχα πεῖ ὅ,τι καὶ σὲ σᾶς, γιὰ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ Hall Caine (ὁ Β. τὸν ἀναφέρει Χὼλλ Κέϊν). Ὁ Παπαδιαμάντης ἐργαζότανε καμιὰ δεκαριὰ χρόνια (1887-1898) ὡς μισθωτὸς μεταφραστής, πότε στὴν «'Εφημερίδα» τοῦ Κορομηλᾶ, ποὺ τότε τὴν εἶχε ὁ 'Αριστείδης Ρούκης, πότε στὴν «'Ακρόπολη» τοῦ Γαβριηλίδη. Ἔτσι ἔχει μεταφράσει πολλὰ romans-feuilletons ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ποὺ εἴτανε τῆς μόδας τότε, καί, ὅσο θυμοῦμαι, ὡρισμένων Jules Mary, Ohnet, A. Mattkey (Arnould?) μπορεῖ καὶ Richebourg ἢ O. Feuillet. 'Από τ'ἀγγλικά, στὴν «'Ακρόπολη», κάποιο διήγημα τοῦ Dickens, κάποιο μυθιστόρημα τῆς Grant Allen — δὲν εἶμαι ὅμως βέβαιος. Μιὰ ἔρευνα σὲ παλιὰ σώματα τῶν δυὸ αὐτῶν ἐφημερίδων μπορεῖ νὰ τὸ ξεκαθαρίση: ξεχωρίζει ἀμέσως ὁ μεταφραστικός του τρόπος. Στὰ 1891-92-93 περίπου εἶχε μεταφράσει στὴν «'Ακρόπολη» τὸν «Manxman» τοῦ Hall Caine μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Μαξιώτης». Ὑπηρετοῦσα τότε στὰ πολεμικὰ καράβια, ὅπου κ' ἐγὼ διάβαζα πολλὰ καὶ ἀσυνάρτητα, καὶ τὸ εἶχα ρουφήξει ἀληθινά. Ὁ Γαβριηλίδης τὸ ἔβγαλε καὶ σὲ τόμο χοντρὸ 32ο. Τὸν εἶχα, ὕστερ' ἀπὸ χρόνια ὅμως τονὲ δάνεισα σ' ἕνα φίλο μου ποιητή, καὶ «ποιητικῇ ἀδείᾳ» πάει γιὰ πάντα. Θὰ ρωτήσω ὅμως τὸ Θ. Συνοδινὸ ἂν ὑπάρχη πουθενὰ κανένα του ἀντίτυπο. Λοιπόν, αὐτὸς ὁ «Manxman» ὅπου περιγράφονται οἱ νησιῶτες τῆς Isle of Man καὶ ἡ ζωή τους ἡ ἰδιόρρυθμος, ἔχει κατὰ τὴν ἰδέα μου, γίνει ὁδηγὸς τοῦ Παπαδιαμάντη στὸ λογοτεχνικὸ εἶδος, ἀ κ ό μ α κ α ὶ σ τ ὸ ὕ φ ο ς, ποὺ καλλιέργησε ὡς τὰ στερνά του χρόνια, μὲ βάση τὴ Σκιάθο καὶ τοὺς Σκιαθῖτες. Τονὲ βοηθοῦσε σ' αὐτὸ καὶ ὁ φραστικὸς πλοῦτος ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, χωρὶς ὅμως νὰ μπορῇ καὶ νὰ τὸν ξαναχύσῃ στὴ νέα μας τὴ γλώσσα. Ὅσο γι' αὐτὰ ὅμως, θὰ τὰ ξαναποῦμε, ἅμα ξαναρθῆτε στὸ καμίνι τῆς 'Αθήνας ἀπὸ τὸ δροσερὸ νησί σας. Στὸ ἀναμεταξὺ σᾶς στέλνω, καθὼς καὶ στὴν Κυρία Μερλιέ, τὰ ὁλόθερμά μου χαιρετίσματα.

Ν. Ποριώτης

Πρὸς τὸν κ. Ο. Merlier.

Στὴ Σκιάθο

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ

1883

1. ΑΛΕΔΑΙΟΥ ΑΣΣΑΡ
   Ο ΜΑΝΔΥΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΞΙΦΟΣ
   1.1.1883-18.5.1883, 137 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 16)
2. ΑΜΕΔΑΙΟΥ ΑΣΣΑΡ
   ΤΟ ΧΡΥΣΟΥΝ ΔΕΡΑΣ
   19.5.1883-26.9.1883, 131 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 17)
3. ΟΥΙΛΚΗ ΚΟΛΛΙΝΣ
   ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΟΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ
   28.9.1883-2.12.1883, 66 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 18)
4. ΕΡΚΜΑΝ - ΣΑΤΡΙΑΝ
   ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ
   3.12.1883-6.12.1883, 4 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 19)
5. ΙΟΥΛΙΟΥ ΓΚΑΣΤΥΝ
   ΧΙΛΙΑ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ
   8.12.1883-29.5.1884, 175 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 20)

1884

6. Ὀκταβίου Φεγ .. Ἡ χήρα (ἀπόσπασμα). 20.1.1884, 3γ-4β (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ.21)
7. ΦΟΥΡΤΟΥΝΑΤΟΥ ΒΟΑΓΟΒΕ*
   ΤΟ ΧΑΛΥΒΔΙΝΟΝ ΠΕΡΙΔΕΡΑΙΟΝ
   30.5.1884-17.8.1884, 80 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 22)
8. ΓΥΠ
   ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΦΙΛΑΡΕΣΚΕΙΑ
   18.8.1884-20.8.1884, 3 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 23)
9. ΓΥΠ
   Η ΒΡΟΧΗ
   21.8.1884-23.8.1884, 3 ἐπιφυλλίδες
   (Βαλέτα ἀρ. 24)

---

* Σὲ ἄλλη ἀνακοίνωση τῆς *Ἐφημερίδος* ἀναγράφεται Βουαγόβε, ἐνῶ σὲ ἀνακοίνωση στὴ στήλη ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ ἀναγράφεται στὰ γαλλικὰ Fortuné de Boisgobey.

10. ΜΑΥΡΟΥ ΙΟΚΑΪ
ΤΑ ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ
24.8.1884-27.8.1884, 4 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 25)

11. Π. ΖΑΚΟΝ καὶ Κ. ΒΑΛΟΑ
Ο ΜΑΥΡΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΡΑΤΩΝ ΕΛΩΝ
28.8.1884-26.10.1884, 60 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 26)

12. ΙΒΑΝ ΤΟΥΡΓΚΙΕΝΕΦ
ΤΟΚ... ΤΟΚ... ΤΟΚ...
27.10.1884-5.11.1884, 10 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 27)

13. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΟΥΜΑ
ΜΑΡΙΑΝΝΑ
6.11.1884-18.11.1884, 13 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 28)

14. Μία μήτηρ (ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ)
19.11.1884, 1 ἐπιφυλλίδα
(Βαλέτα ἀρ. 29)

15. ΑΛΕΞΙΟΥ ΜΠΟΥΒΙΕ
ΕΛΙΖΑ ΒΟΑΤΕΛ
20.11.1884-22.5.1885, 183 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 30)

1885

16. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΑΠΑΝΔΥ
Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΛΑΣΕΝΑΙ
28.5.1885-2.7.1885, 51 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 31)

17. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΑΠΑΝΔΥ
ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΥΡ ΕΥΔΩΝΟΣ
3.7.1885-25.8.1885, 64 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 32)

18. Ἀνωνύμου. Εἷς φιλόλογος ὑποδηματοποιὸς (ὁ Λέων Τολστόϊ). 6.8.1855, 3β (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 33).

19. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΑΠΑΝΔΥ
Ο ΒΑΡΩΝΟΣ ΜΑΡΚΟΣ
26.8.1885-31.12.1885, 120 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 34)

1886

20. ΙΟΥΛΙΟΥ ΓΑΣΤΥΝ
Ο ΑΝΔΡΕΙΟΣ ΤΩΝ ΑΝΔΡΕΙΩΝ
1.1.1886-10.3.1886, 64 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 37)

21. Φρ. Τύρνερ Πάλγροβ. Λόγος εἰσιτήριος ἀκαδημαϊκὸς περὶ τῆς ἀπαγγελίας καὶ μελέτης τῆς ποιήσεως. 4.3.1886, 4α-β (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 38)

22. ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΑΙΜΑΡ
Ο ΟΛΩΝΑΙΟΣ Η Ο ΥΙΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΚΥΜΙΑΣ
11.3.1886-20.6.1886, 86 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 43)

23. ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΑΙΜΑΡ
Ο ΠΛΟΙΑΡΧΟΣ ΛΑΠΑΝΤΑΣ
24.6.1886-31.8.1886, 69 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 45)

24. Γκὺ ντὲ Μωπασσάν. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄρεως (διήγημα). 24.6.1886 σὲ ἐπιφυλλίδες. (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 44)

25. ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΛΑΡΕΤΗ
Ο ΠΡΙΓΚΗΨ ΖΙΛΑΧ
1.9.1886-24.11.1886, 84 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 46)

26. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΙΣ
Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΟΣ
25.11.1886-7.12.1886, 11 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 47)

27. ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΣΟΥΣΕΣΤΡ
Ο ΙΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ
8.12.1886-17.12.1886, 10 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 48)

28. Ἀνωνύμου. Ἡ δεξίωσις τοῦ Λεόντος Σαὶν ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ. 16.12.1886, 2γ-3α (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 39).

29. Κας Ι.ΒΑΡΡΙΕΡ
ΧΘΕΣΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
18.12.1886-19.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 40)

30. ΓΟΥΥ ΔΕ ΜΩΠΑΣΣΑΝ
Ο ΔΑΣΟΦΥΛΑΞ
20.12.1886-22.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 41)

31. ΙΒΑΝ ΤΟΥΡΓΚΙΕΝΕΦ
Ο ΕΠΑΡΧΙΑΚΟΣ ΙΑΤΡΟΣ
23.12.1886-24.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 42)

32. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΚΟΠΠΕ
ΤΟ ΧΡΥΣΟΥΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΙΟΝ
(ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ)
25.12.1886, 1 ἐπιφυλλίδα
(Βαλέτα ἀρ. 35)

33. ΕΡΚΜΑΝΝ-ΣΑΤΡΙΑΝ
Η ΚΛΕΠΤΡΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
26.12.1886-29.12.1886, 4 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 36)

34. ΠΟΝΗΡΟΥ ΠΟΝΗΡΟΤΕΡΟΣ*
(Διήγημα)
30.12.1886-31.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

1887

35. ΠΑΥΛΟΥ ΒΕΡΝΙΕ
Η ΣΗΜΑΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
1.1.1887-27.3.1887, 74 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 49)

36. Ἀνωνύμου. Κριτική. Τὸ τελευταῖον δράμα τοῦ Ἀλφόνσου Δωδέ. 12.2.1887 (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 50)

37. ΜΑΥΝΕ REID**
ΙΖΟΛΙΝΑ
31.3.1887-6.8.1887, 116 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 51)

38. Η ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΧΛΗ
ΔΙΗΓΗΜΑ
7.8.1887, 1 ἐπιφυλλίδα
(Βαλέτα ἀρ. 52)

39. ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΕΙΔΥΛΛΙΟΝ*
ΔΙΗΓΗΜΑ
8.8.1887, 1 ἐπιφυλλίδα
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

40. ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΖΑΝΝΕΓΓΡΟΣ
Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΓΕΛ
9.8.1887-16.8.1887, 39 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 53)

41. PIERRE COEUR
ΟΙ ΒΟΡΓΙΑΙ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ
18.9.1887-9.11.1887, 46 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 54)

42. RENÉ DE PONT-JEST
Η ΚΟΚΚΙΝΗ ΑΡΑΧΝΗ
15.11.1887-4.2.1887, 61 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 55)

---

* Ὁ Βαλέτας, *Παπαδιαμάντης*, 1940, σσ. 35-36, 66, θεωροῦσε τὰ δυὸ αὐτὰ διηγήματα γνήσια ἔργα τοῦ Παπαδιαμάντη.

** Στὴν ἀνακοίνωση τῆς δημοσιεύσεως εἶναι γραμμένο: Μέϋν Ρέϊδ καὶ ΜΕΥΝ ΡΕΙΔ.

1888

43. DE SAINT-GEORGES
ΓΑΜΟΣ ΠΡΙΓΚΙΠΙΟΣ
4.2.1888-14.4.1888, 61 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 56)

44. ΕΠΙΦΥΛΛΙΣ ΤΗΣ «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ»
J. LERMINA
ΚΑΚΟΥΡΓΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ
7.2.1888—(Ὁ Βαλέτας ἀρ. 57 τὸ καταγράφει στὶς 18.2.1888 σὲ ἐπιφυλλίδες συνέχεια. Δὲν σημειώνεται ἀπὸ τὴ Δαμβουνέλη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιφυλλίδων).

45. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΛΑΕΒΥ
Η ΠΗΝΕΛΟΠΗ
15.4.1888-21.4.1888, 5 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 58)

46. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΑΔΕΛ
ΤΖΙΜ
22.4.1888-23.4.1888, 2 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

47. ΑΛΒΕΡΤΟΥ ΔΕΛΠΙ
ΑΠΕΡΙΣΚΕΠΤΟΙ ΛΟΓΟΙ
25.4.1888-26.4.1888, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 59)

48. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΕΛΛΟ
ΑΓΩΝΙΑ ΨΥΧΗΣ
27.4.1888-29.4.1888, 3 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 60)

49. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΥΡΟΥΝ
ΕΝ ΤΩ ΚΑΠΝΙΣΤΗΡΙΩ
30.4.1888-2.5.1888, 3 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 61)

50. ΚΑΡΟΛΟΥ ΚΟΡΒΕΝ
Ο ΚΑΛΑ·Ι·Σ
4.5.1888-29.5.1888, 18 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 62)

51. ΜΑΥΡΙΚΙΟΥ ΓΙΟΚΑ·Ι·
Η ΑΠΟΔΡΑΣΙΣ
7.11.1888-27.11.1888, 14 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

52. Η ΚΑΤΗΡΑΜΕΝΗ ΚΟΙΛΑΣ - Ο ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΗΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ
ὑπὸ Α. ΜΑΤΤΗΕΥ (A. ARNOULD)
31.12.1888-1.5.1889, 120 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 63)

1889

53. PAUL VASILI
Η ΒΙΕΝΝΑΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ (La societé Vienne)
23.1.1889-1.2.1889, 10 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

54. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΟΝΕ
ΒΙΩΤΙΚΑΙ ΜΑΧΑΙ
Ο ΙΑΤΡΟΣ ΡΑΜΩ*
19.2.1889-30.3.1889, 39 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

55. GUY DE MAUPASSANT
Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
31.3.1889-12.4.1889, 13 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

56. Θ. ΔΟΣΤΟΓΕΦΣΚΗ
ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΤΙΜΩΡΙΑ
14.4.1889-1.8.1889, 106 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 66)

57. GASTON DESCHAMPS
Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η «ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΩΝ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ»
3.6.1889-4.6.1889, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 64)

58. ΚΑΜΙΛΛΟΥ ΔΕΒΑΝ
Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΠΟΛΑΣ
2.8.1889-28.8.1889, 27 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 65)

59. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΚΟΠΠΕ
ΑΡΡΙΕΤΑ
5.8.1889-19.8.1889, 15 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 67)

60. ARTHUR ARNOULD
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΑ
28.8.1889-8.10.1889, 42 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 68)

61. ARTHUR ARNOULD
Ο ΡΟΔΟΧΡΟΥΣ ΘΑΛΑΜΟΣ
9.10.1889-29.11.1889, 50 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 69)

---

* Ἂν καὶ γνωρίζαμε ὅτι ἡ μετάφραση αὐτὴ βγῆκε σὲ βιβλίο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη (βλ. ἰδίως Σεφερλῆ, τόμος Γ', σ. 650) στὴ Σμύρνη τὸ 1889, ἦταν ἄγνωστο ὅτι εἶχε δημοσιευτεῖ σὲ ἐπιφυλλίδες στὴν *Ἐφημερίδα* τὸ ἴδιο ἔτος.

62. GEORGES OHNET
Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΕΡΩΣ
19.10.1889-21.12.1889, 58 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 70)

63. Ἀνώνυμου. Ἐρριέτα Φάβρη. 14-15.12.1889 (ὅπου καὶ πληροφορίες γιὰ τὸν φιλέλληνα Φάβρη. Μόνον στὸν Βαλέτα, ἀρ. 71).

64. JULES CLARETIE
Η ΕΡΗΜΟΣ ΟΙΚΙΑ
17.12.1889-26.3.1890
(Βαλέτα ἀρ. 72)

65. Κων. Φλαμμαριών. Ἡ Οὐρανία. 19.12.1889 (ἄρθρο. Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 73)

1890

(Τὸ 1890 δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

66. A. MATTHEY
Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΠΑΙΤΩΝ
27.3.1890-25.5.1890, 58 ἐπιφυλλίδες

67. A. MATTHEY
ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΓΥΝΑΙΚΟΣ
25.5.1890-30.7.1890, 123 ἐπιφυλλίδες μαζὶ μὲ τὶς προηγούμενες τοῦ ἀριθμοῦ 66, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ δεύτερο μέρος.

68. ΤΟ ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ
ΔΙΗΓΗΜΑ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΝ
27.5.1890, ὑπογραφὴ R.D.
1 ἐπιφυλλὶς

69. GEORGES OHNET
Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ
10.6.1890-21.7.1890, 39 ἐπιφυλλίδες

70. PAUL MAHALIN
ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ
22.7.1890-30.11.1890, 122 ἐπιφυλλίδες

71. PAUL LINDAU
Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΙΛΑΡΙΩΝ
5.8.1890-14.8.1890, 10 ἐπιφυλλίδες

72. HENRY GREVILLE
ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ
15.8.1890-6.10.1890, 49 ἐπιφυλλίδες

73. JEAN DALVY
Η ΚΥΡΙΑ ΝΟΜΑΡΧΟΥ
7.10.1890-29.11.1890, 49 ἐπιφυλλίδες

74. ALBERT DELPIT
ΚΑΙ ΤΑΣ ΔΥΟ
29.11.1890-16.1.1891, 48 ἐπιφυλλίδες. (Ὁ Βαλέτας, ἀρ. 74, ἐπειδὴ δὲν ἔχει δεῖ τὸ 1890, τὸ ἀναγράφει μόνο ἀπὸ τὶς 1.1.1891).

1891

(Δὲν τὸ κατέγραψε ἡ Δαμβουνέλη. Ἀντιγράφεται ἐδῶ ἡ καταγραφὴ τοῦ Βαλέτα, ἀρ. 75-82. Ἡ καταγραφὴ τοῦ Βαλέτα σταματᾶ στὸ τέλος τοῦ 1891, ἀπ' ὅπου συνεχίζει τὴν καταγραφὴ μὲ τὴν *Ἀκρόπολι* ἀπὸ ἀρ. 83 κ.ἑξ.).

75. Γ. Ονέ. Αἱ δέσποιναι τοῦ Κρυαμέρ. 17.2.1891-2.4.1891
(Βαλέτα ἀρ. 75)

76. Οὐίλιαμ Νῶρθον. Ὁ ὠκεανός. 3.4.1891-25.7.1891
(Βαλέτα ἀρ. 76)

77. Ἰουλίου Μαρύ. Ἡ κόρη τοῦ δολοφόνου. 28.4.1891-25.7.1891
(Βαλέτα ἀρ. 77)

78. Ὀκταβίου Φεγιέ. Οἱ ἔρωτες τοῦ Φιλίππου. 30.7.1891-30.8.1891
(Βαλέτα ἀρ. 78)

79. Ἀλεξ. Δουμᾶ. Ἀμώρης. 31.8.1891-9.11.1891
(Βαλέτα ἀρ. 79)

80. Ἀνωνύμου. Ἡ δεσποινὶς δὲ Βρεσιέ. 22.9.1891-27.11.1891
(Βαλέτα ἀρ. 80)

81. Βίκτωρος Σερμπυλιέ. Ἡ ἰδέα τοῦ Γιάννη Χονδροκεφάλου. 27.11.1891—
(Βαλέτα ἀρ. 81)

82. Κ. Βουρδῶνος. Ὁ Φρασινὲ ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ (διάδοχος Αἰμ. Ὠζιέ). 4.-6.12. 1891, 1γ-δ
(Βαλέτα ἀρ. 82)